

Nagy Olga

A NŐK SZEREPE ÉS HELYZETE
A PARASZTI TÁRSADALOMBAN

*Születés, halál
Apály és dagály
Cserélve érlelt
Örökös élet...*

Goethe

Mihail Bahtyin idézi ezeket a szép szavakat, amelyek egyfajta kozmikus létérzést fejeznek ki: egyszerre jelentenek időbeliséget és időtlenséget, önmagába visszatérő mozgást, szüntelen újakezdést... Ezek a szavak mintha a paraszti társadalom nőinek a létérzését is kifejeznék. Szerintem: a sorsszerűségként megélt *felelősségvállalást* éppúgy sugallja, miként azt a szintén sorsszerűségként megélt társadalmi kiszolgáltatottságot, mely évszázadok óta sújtja a paraszti társadalom sokat szenvedett nőit.

S persze ebben benne van az a súlyosság, komolyság is, mely a paraszti társadalmat általában jellemzi. Ebben az egyén önmagát az ősök és utódok végeleáthatatlan sorában csak *láncc szemnek* tekinti. Hány olyan vallomást rögzítettem, amelynek az volt a summája: „Meghalunk, de élünk tovább gyermekeinkben. No meg a jó emlékezetben...”

Amikor a nők társadalmi helyzetét és szerepét kívánom felvázolni – mert e szűk keretek között többre nem vállalkozhatom –, azokra a vizsgálatokra, dokumentumokra támaszkodom, amelyek immár fél évszázados vizsgálatom során kötetben is napvilágot láttak. Hadd említsem meg a *Paraszt dekameront* (Bp. 1977), az *Újabb paraszt dekameront* (Bp. 1989). Ezekben egyfajta csúfondáros tréfa formájában az asszonyokról is képet kapunk. Egyben a nő és a férfi viszonyáról, valamint e viszony megéléséről.

Más hangulatúak azok az elbeszélések, melyeket – egyfajta megrendítő vallomásként – asszonyoktól gyűjtöttem, s amelyek az *Asszonyok könyvében* láttak napvilágot (Bp. 1988). Hadd említsem meg még – mint e kérdés fontos dokumentumát – azokat a kötetlen vallomásokat is, melyek a *Világgá futó szavak. Havadi beszélgetések* című kötetemben (Bp. 1991) láttak napvilágot.

Az említett *tréfák, népi elbeszélések, kötetlen beszélgetések* képezik tehát az alapját jelen írásomnak, mely a nők helyzetét, szerepét és sorsát kívánja megvillantani.

Az anyai ösztönösség szerepe a személyiség kialakításában

Kérdéssel felvetésemhez híven kezdetnek az Istentől belénk kódolt anyai ösztönösségről kívánok szólni, mely döntő módon határozza meg a később felnőtté váló gyermek sorsát. Mindez éppen napjainkban nyer különös hangsúlyt, hiszen ebben a túlracionalizált és túltechnicizált világban a belénk kódolt ösztönösség mindegyre érvényét veszti. Nos, a nő általában – a parasztasszony pedig különösen – megőrizte azt az Istentől ajándékozott egészséges ösztönösséget, amely éppen a gyermek nevelésében kap döntő szerepet.

A másik kérdés pedig: az asszony hősies helyállásának mibenléte, amelyet családja, gyermekei érdekében kifejt, s amely valójában az előbb vázolt meg nem tagadott anyai ösztönösségből táplálkozik.

Nézzük meg hát a nők idevágó szerepét a paraszti társadalomban.

a) Kezdjük talán az anyai szereppel, amely a későbbi felnőttet életre szólóan meghatározza. S ez már a születés pillanatában elkezdődik. Nem tartom véletlennek, hogy az etnológus és szociálpszichológus Margaret Mead *Férfi és nő* című művében a természeti népek körében végzett vizsgálatai alapján deríti ki, hogy szemben a természeti népekkel, az amerikai anya – „hála” a kitűnő tápszereknek – abbahagyta a szoptatást és ma már „cuclisüveg” helyettesíti a szopást, illetve a szoptatást. Mead szerint „az anya és a keblére vett gyermek kölcsönösen kielégítő kapcsolat helyébe egy séma lépett”. Szerinte az amerikai társadalom ezért szenved „neurózisban”, ezért szinte járványszerű körében a „depressziós hajlam”. Gondoljunk arra, hogy Amerikában állítólag minden tizedik ember „pszichoanalizáltatja” magát.

Ugyancsak Margaret Meadtól származik a „duál-uniós kapcsolat” kifejezés, mely szerint anya és csecsemő és a későbbi emberpalánta egész életét meghatározó szoros kapcsolat megkíméli a későbbi egyént a neurózistól, depressziótól.

Az anya szerepe nem merül ki a szoptatásban. A duál-uniós kapcsolatban benne foglaltatik a karon ülés éppúgy, miként a ringatás, a csecsemővel való beszélgetés, játékos mondókák stb. Nevezzük a továbbiakban „anyai tudásnak”, melyet a természettől még el nem távolodott paraszt-

asszonyok a csecsemőgondozás során képviselnek. Másként szólva: a *neurózismentes* személyiség alapjai már a csecsemő- és kisgyermekkorban rakódnak le. Ez kizárólag az anyának köszönhető. Nézzük hát ezt az anyai tudást! Ennek szép példáival találkozunk Gazda Klára *Gyermekvilág Esztelneken* (Néprajzi monográfia, Buk. 1980) című monográfiájában, mely az anyai tudás és nevelési módszer csodálatos dokumentuma s egyben magyarázata.

Eszerint maga a szoptatás, az ölbebevés – melynek alapja a pszichológusok megállapítása szerint a „kapaszkodási ösztön” – a gyermek megnyugtatót szolgálja, a játékos mondókák valójában az anyanyelv oktatásának is a lehetőségei. Hála az évezredek óta hibátlanul működő anyai ösztönnek, még nem rontotta meg a racionalitás modern százada! Emlékeztessék hát: Az Ég királynője ugyanúgy tartotta bal karján Hórus istenkét, miként Mária Jézuskát, s miként a világ minden anyája a maga csecsemőjét. Pedig nem is tudták, hogy kisdedeiket azért nyugtatja ez meg, mert ugyanazt a szívdobogást hallhatják, mint amit az anyaméhben érezhettek.

Gazda Klára egyedülállóan szép és értékes monográfiájában szép példákat nyerünk arra nézve, hogy a parasztasszony, bár nem tanult pszichológiát s nem is hallott arról a bizonyos „kapaszkodási ösztönről”, mely a csecsemő ölbe kívánczóságát fejezi ki, fontosnak tartja a gyermeket megnyugtanni. Közben játékosan tanítgatja.

Íme a Gazda Klára példái: „A kis szepegő fejét két tenyere közé véve gyöngéden jobbra-balra ingatták: Szita-szita, sűrű szita, / Ma szítálok, holnap sütök, / Neked egy kis cipót sütök, / Megvajazom, megszírozom, / Mégis neked adom...”

Vagy ugyancsak Gazda Kláránál olvashatjuk: „A kicsi csecsemőt sokszor *megdédikélik*: beléborzolnak a hajába, megsimítják a homlokát, lecsukják a két szemét, összefogják a kis száját, majd az orrán egyet csavarintanak. Eközben mondják: »A házat kispertük, / A port letöröljük, / a zsalugáttereket behúzzuk, / a kulcson egyet csavarintunk.«” És a játékos tanításnak se vége, se hossza...

E kérdéssel *A törvény szorításában*. Paraszti értékrend és magatartásformák című kötetemben (Bp. 1989) külön fejezetben foglalkoztam. Itt csupán a kérdés megkívánta néhány példát mutatnék be.

Hogy mit is jelent még az anyai ösztönösség, mely modern korunkban olyannyira kiveszöben van? Hadd utaljak ezúttal H. Sas Judit szociológusra, aki az amerikai Charlotte P. Gilmannel vitázva védi meg az anyai

ösztönösséget. Idézzük fel H. Sass Judit nyomán az amerikai szociológusnő elrettentő szavait: „Bátran állíthatjuk, hogy jobb lett volna sok gyermeknek anya, család nélkül, elhagyatottan élni olyan városban, mint például Boston, mint gyöngéd családi oltalom alatt a legsötétebb Afrikában. A gyermeket megszülni személyes dolog, állati funkció. A nevelés kollektív emberi társadalmi funkció.”

(Jegyezzük meg viszont, hogy éppen ma Nyugaton a szülészeti klinikákon újabban nem választják el a csecsemőt az anyjától, hogy – úgy mond – „nyugodtan pihenhessen”. A csecsemő végig ott marad az anyja mellett, nem csupán a szopás idejére; mert miként kimutatták, a gyermek jelenléte, testének érintése, látása, „meghozza a tejet”). Ez egyfajta csoda, úgy tűnik, nincs benne semmi racionalitás.

Nem tudok ellenállni a kísértésnek, hogy ne idézzem meg a mi csodálatos költönket, Madách Imrét, aki *Az ember tragédiája* című drámájának falanszterjelenetében, azon csodálkozva, hogy a gyermeket megfosztják az anyjától, ezt kérdezi a tudósoktól: „Dehát a dajka tündérdalai, / Ezek nem oltanak-é a gyenge szívbé / Sejtelmeket?”

(Valójában ugyanerről az anyai ösztönösségről beszél. S vajon nem modernebb-e akkor a mi Madáchunk, amikor – noha diszkréten „félre” – a tudósoknak ezt mondja: „Ah, gyilkosok, nem félték-e egész, a legszebb korától a szűt megrabolni?”)

b) Még ennél a kérdésnél maradva, hadd utaljak az anyának arra a szerepére, mely az apai szigort, tekintélyelvet, gyakran durvaságot van hivatva kompenzálni. A kolozsi paraszttasszony György Zsuzsa írásai, a *Nehéz gyermekkorom* című elbeszélésfüzér darabjai az apai durvaságot kompenzáló anyai szeretetről emlékeznek. Ugyanerről szólnak az olyan elbeszélések is, ugyancsak György Zsuzsától, mint az *Édesapám elkergette Antal bátyámat* vagy *Édesapám elkergette nénémet*. Könnyes szemmel emlékezik anyja vigasztaló, félelmet és borzalmat feledtetni kívánó szeretete megnyilvánulására.

„Édesanyám áldott jó lélek volt. Nem volt olyan szép egy asszony sem, mint az én édesanyám. S olyan jó. Felnevelt kilenc gyermeket egy hangos szó nélkül. Sohasem hallottam se kiabálni, se káromkodni. A legszigorúbb szava az volt: »Bocsásson meg neked a túlsó sors!« Meg aztán, mikor erősen meg akart büntetni, karjára vette a hárászkendőjét, s azt mondta: »Na, én menek világul.« Na, aztán nekünk ennél nagyobb büntetés nem kellett...” (Édesapám elkergette nénémet)

A *Paraszt dekameron* két külön ciklusában: *Még most is remegek*, valamint az *Átkozott a sok száz* című ciklusokban megrázó vallomásokat olvashatunk a már öreg emlékezőktől, akik bevallják, hogy az apai szigort-hogyan élték át. Ugyanakkor arra is emlékeznek, hogyan próbálta az anya férje ellenére is, gyakran annak tudta nélkül, leplezve *vigasztalni, megnyugtani* a gyermeket. Idézhetném Győri Klárát, aki elmondja, hogy anyja titokban egy cipóval többet sütött, hogy gyermekeinek dugva pótolja a kenyeret. Vagy hogy az anya a férjével is szembeszállva újrátölti a gyermek tálját.

Nem érdektelen talán, hogy a György Zsuzsanna által megidézett emlék éppen abban az elbeszélésben fordul elő, amelyben az apa durvaságát eleveníti fel: Hiszen az elbeszélő nénjét apja azért kergette el a háztól, mert meghallotta, hogy a részegen hazatérő apjáról azt mondta a nagylány: „Már megint?” „Akkorát csapott rá a horgas bottal, hogy az a szép szál fehérnép meggörbült beléje” – emlékszik az elbeszélő.

Ugyanúgy kergette el a bátyját is, aki szintén szemrehányást tett sokszori berúgásáért: „Édesapám, hát muszáj, hogy ezt csinálja minden szombaton?”

Végül, nem félve a sarkításnak tűnő konklúzió levonásától, kimondhatjuk, hogy az anya *szeretetét kimutató* jóságának, gyöngédségének köszönhető az, hogy a paraszti társadalomban nem csupa erőszakos egyének nőnek fel. A vallomástevők – nem alaptalanul – az anyáról még öreg korukban is gyöngédséggel emlékeznek...

Az asszonyi helytállás dokumentumai

Az *Asszonyok könyvében* van egy ciklus: Egy anyának semmi sem lehetetlen, amely az asszonyi, anyai helytállásnak valóságos dokumentuma. Hadd utaljak az e ciklusba foglalt elbeszélések címére: *Nehéz sorsú édesanyám*, *Nehéz sorsú Annuska*, *Elvitték az emberemet*, *Fiam rákos lett* – és még sorolhatnám...

Mindezek az elbeszélések ugyanakkor nemcsak a helytállás, hanem az asszonyi szenvedés, áldozatvállalás dokumentumai is egyben.

Hadd idézzünk fel néhány idevágó emléket!

György Zsuzsa így vall anyjáról: „Édesanyám reggel felkél. Alig ütötte meg az eget a hajnal, kijött szegény, hogy lásson a dolga után. Igen szorgalmas asszony volt. De biza aki nyolc gyermeket, kilencet nevel fel,

nem is lehetett az lusta, kellett hogy szorgalmaskodjon. Pláné ha olyan gyenge háziáldás ura volt, mint a mi apánk...” (*Nehéz sorsú édesanyám*)

Majd: „Vajon száz asszony közül hány tette volna meg, hogy harmincket esztendő s fejjel megállja a helyit özvegyen, a gyermekeinek éljen, s megszerezze az öregségre valót?” (*Egyedül maradtam*)

Ugyancsak György Zsuzsa bánatát idézi fel amiatt, hogy elvitték az emberét katonának, majd a háborúba. „S ott maradtam kicsi gyermekkel, terhesen.” A többit nekünk kell elképzelnünk...

De megrázóan őszinte és lélekbemarkoló egy pünkösdi emléke: hogyan szedi össze a háza táján levő lisztet, tyúkot, hogy majd ebből az ószeren két gyermekének cipőt, ruhát vegyen, hiszen pünkösd van. Látjuk, amint cipeli a férfinak is nehéz zsák lisztet meg az egyéb batyut; azt is, hogyan szegényítik meg, mert pünkösd első napján megy az ószerre; látjuk, amint lyukas teniszcipője miatt felsebzik a lába, de azért megy-megy, és mindenki számára szerez valami ajándékot. A paraszti társadalomban az erőt meghaladó dolgokat mindig az asszonyok, *anyák* képesek elvégezni.

Az anyai helytállás, felelősségvállalás egyik szélsőséges példája lehetne a következő: Egy kolozsi anya a negyvenes évek idején – itt húzódott a román–magyar határ – törvénysértő fiát, aki a határon átcsempészett embereket, hajlandó volt élete és szabadsága kockázatával is megmenteni a csendőrök, illetve a törvény büntetésétől. S nagyon ravasz, kockázatos módon. Mert míg az apa erre nem volt hajlandó, hiszen megbotránkozott fia törvénybe ütköző tettén, ugyanakkor az anyának nincsenek „elvei”, ha a fia életét és szabadságát kell megmentenie. (*Egy anyának semmi sem lehetetlen* c. elbeszélés)

Tegyem hozzá: ezt több évtizedes tapasztalatom igazolja, életem során csupa ilyen hősi asszonyi étellel találkoztam...

E sorok végén hadd utaljak a költő, Kányádi Sándor gyönyörű soraira az asszonyi helytállásról: „Eltemette férjét, két fiát, s a megmaradt nagy-apa – számba ménő harmadikat, mint egy pendelyest támogatta.”

A női kiszolgáltatottság dokumentumai

Mielőtt ezekről a „dokumentumokról” szólnék, amelyek tréfákban, népi elbeszélésekben, illetve vallomásokban egyként megnyilvánulnak, hadd szóljak bevezetésként arról, hogy ez a kiszolgáltatottság milyen „ősi”, egy a patriarchátussal.

Krisztus korában megkövezték a parázna asszonyt. Viszont ő így utasítja el a megkövezést: „Az vesse rá az első követ, aki nem vétkezett.” S ne feledjük el: nemcsak a megkövezést utasította el, hanem ezzel azt is kifejtette, hogy a „paráznaság” éppúgy a férfiak bűne is, akiket viszont nem sújt a népítélet; ott csupa férfiak voltak: írástudók és farizeusok...

Boccaccio idejében halál várt a parázna asszonyra. A huszadik században még elégették a hindu özvegyet férje ravatalán...

Soroljam még a patriarchátus máig tartó történeti korszakának idevágó példáit?

De jöjjünk közelebb itthoni tájainkra. Imreh István *Erdélyi hétköznapok* (Buk. 1979) című kötetében beszél azokról a „törvényekről”, amelyek – hadd hangsúlyozzam ki – mindig a parázna nőt büntették. Íme: a nagysolyosi Koszti Máriának, akinek két törvénytelen gyermeke van, nemcsak 12 korbácsütést osztanak ki, hanem azt is megígérik, hogy „ha ezután botránkoztató élet folytatásától meg nem szünnék, haja lenyíratva a faluból csapattassék ki...”

Jöjjünk közelebb az időben is. Egy koronkai adatközlőm gyermekkorából még emlékszik az eklézsiakövetésre: egy leányanyát paráznaságért kiutasítottak a református templomból, s ott kellett állnia az ajtóban az istentisztelet végéig, s el kellett viselnie a kijövő hívek hangos botránkozását... Még közelebb jöve: Mezőpaniton a nagyon szigorú kálvinista lelkipásztor még a harmincas években is rendszeresen „kiprédikálta” az azon a héten elkövetett bűnöket; a bűnösöknek ekléziát is kellett követniük. Igaz, már csak jelképesen. Nem a templomban, nem az egész gyülekezet előtt, hanem csak két presbiter jelenlétében az egyházi irodán imádkoztak a „bűnös” lelkéért...

A nőellenes diszkriminációnak tehát „szent” hagyománya van.

De lássuk ezek után a kérdést közelebbről és differenciáltan.

a) *Kezdjük talán a lány kiszolgáltatottságával.* Példám ugyan szélsőségesnek tűnik, de jól érzékeltetheti a hagyományosságot ezen a téren.

Széken minden „szegnek” külön táncháza volt: Felszeg, Alszeg, Forrószeg, Csipkeszeg. Nos, ha egy felszegi legény táncolni akart pl. egy csipkeszegi lánnyal, akkor meg kellett kérjen egy odavalósi legényt, hogy neki azt a leányt táncpartnerül „felállja”, hiszen a lány nem rendelkezik önmagával...

Vagy beszélnem kell arról a számomra megdöbbentő szokásról, amikor a táncházban a szünet után úgy kezdték a táncot, hogy a legények kiálltak a csűr elejére, s onnan kiáltozták a csűr udvarán csokrétában álló

lányoknak a nevét; mindegyik azt, akit táncolni hívott. S nem tudtam, min ámuljak jobban: azon, hogy mindenki pontosan tudta, melyik legény kiáltotta az ő nevét, s pontosan ahhoz ment, aki táncba hívta; vagy pedig azon a boldog és repeső sietségen, ahogy a kiabáló legényekhez sorjáztak...

Ugyancsak Székről hozhatok fel egy másik példát.

Milyen árulkodó a lány kiszolgáltatottságára nézve az az élmény, melynek magam voltam a tanúja közvetlen a háború után a széki táncházban úgy 1946 táján. A háborúban sok nagy „levente” elpusztult, a lányok nem mentek férjhez, a kisfiúk, 16–17 évesek voltak a „nagylegények”. Egy már nem is fiatal nagygazda lány kikoszarolta a legénykét, aki erre odament a cigányhoz: „megálljt” parancsolt, majd elhúzatta a „Rákóczi-indulót”, ennek hangja kísérte ki az utcára. Ez azt jelentette, hogy a lányt aznapra kitiltották a táncházból. Nem akadt sem legény, sem leány, aki megvédte volna.

A *Paraszt dekameronban* a *Csillag Sári lakodalmán* egy immár több évtizede megtörtént eseményt mond el. Azóta Széken szájról szájra adják elretentő példaként:

Folyik a lakodalom, s már a „kikérésnél” tartanak, amikor is a násznagy a vőfélyekkel ünnepélyesen, rigmusban kikéri a szülőktől a már menyasszonyi ruhában várakozó boldog menyasszonyt. A násznagy hirtelen megáll, mert valamit észrevett a „pártás” menyasszony dereka körül: „Elöl-hátul valami tünet mutatkozik.” Erre megszakítja az ünnepélyes szót, és erélyesen így szégyeníti meg a menyasszonyt: „Hát úgy látom, hogy nem jól van a dolog. Én éppen most kikapcsolódom közületek, és megyek haza. Pártát itt nem teszünk, itt le van szarva a párta... keszkenővel kösd bé a fejedet...!”

S a vőlegénnyel is letéti a bokrétát.

A megtörtént esetet, mely több évtizeden át *példaértékű* volt, s amelyet a széki anyák „tanítómeseként” mondtak el leányaiknak, ugyanakkor félelmetesen világít rá arra, hogy az a bizonyos értékrend milyen *szorító*, ugyanakkor pedig csak a nőt sújtja...

Ezért a szülők felügyelete táncban is s a fonóban is. Ezért tudtak arról, hogy ki jár a lányhoz; minden udvarlóban egy lehetséges későbbi házas-társat láttak. A lányt megfeddték, ha nem vette komolyan a legényt; a legényt is megszólták, ha ok nélkül otthagya a lányt. Az udvarlás nem játék, nem a szerelem megélésének ilyen vagy olyan lehetősége, hanem *előkészület a házasságra*.

Szék a leghagyományörzőbb falu, példáim innen valók. Szerencsére ma más faluban, melyben a hagyomány engedett szorításából, mindezek már csak emlékezetben őrződtek meg és mindinkább kihalóban vannak.

Egy azonban bizonyos, későbbi példáim is ezt igazolják: a közös „bűnben”, még ha a fiút elítélik is, mindig a nőt hibáztatják, öneki kell viselnie a következményeket.

b) Az asszonyi kiszolgáltatottságot két oldalról is megközelíthetjük. Szólhatunk például azokról a tréfákról, amelyek a nőket csúfolják ki, sőt a neveltség, megvetés tárgyává válnak. Nem kétséges, hogy ezeket a tréfákat férfiak mesélték egymásnak; s ez még akkor is így van, ha egyes példákat én például Győri Klárától hallottam, aki mint bevallotta, téli esteken a szomszédoknak mesélgető édesapjától hallotta, miközben úgy tett, mintha aludna.

Lássunk hát néhány ilyen tréfát. A *Milyen is az asszony?* címűben az asszony, akitől még az ördög is fél, irodalmi hősnővé nőtte ki magát. Lásd Arany János *Jóka ördögét*.

A *Paraszt dekameron* két ciklusa majdnem minden tréfájából csak úgy árad az asszonyellenes diszkrimináció. Győri Klára ezt így summázta: „De vannak az életben olyan fordított családi életek is, hogy örökké csak herr-morr; ne törjön a nyavaja, ne ugass! Ilyen-olyan elrongált élet.” A megdöbbentő az, hogy ezekben a tréfákban *mindig az asszonyt csúfolják ki!* A szinte abszurdba hajló *A rátarti asszonynak* az a bűne, hogy az csúfolja a férjét. S amikor ez utóbbi bedobja őt a kútba, úgyannyira, hogy már a fején fölülr csap a víz, s már nem tudja kiáltani urának, hogy „Tetves”, akkor kitarotta a vízből magasra a két karját, s a két hüvelykujjának a körmit mind nyomta össze ölésre. Evvel fejezte ki, hogy tovább is csak: „Tetves, tetves, tetves!”

Csupa férfiúi rágalmazás fejeződik ki a fecsegő asszonyról, aki nem tud titkot tartani. Az asszonyról, aki úgy „felkap”, hogy még ő ütlegeti az urát. Viszont a férj még akkor is őt félti: „Ne üss, Máriskó, ne üss, lelkem, mert beteg leszel!”

Csak néhány példa azokból a tréfákból, amelyek kigúnyolják, neveltségessé teszik a nőt, s amelyeket még ha nők mesélik is, a férfiaktól hallották (pl. Győri Klára az apjától).

Néhány tréfa, mely a férfiak számára egyfajta tanítómeséül szolgál, pl. hogy a nőktől őrizkedni kell, mert veszedelmesek. Itt a férfiak azért vannak kicsúfolva, hogy hagyták magukon eluralkodni a nőket. Ám ha elfogadjuk azt az axiómát, hogy a közmondások több évszázados leszűrt

bölcsességek, akkor nem feledhetjük el, hogy az asszonyok rágalmazása több évszázados „szent törvény”. Ez pedig így szól: „Pénc számolva, asszony verve jó!”

Mennyire más alaphangúak azok az elbeszélések – hangsúlyozzuk ki: nem tréfák –, melyeket az asszonyok mondtak el kizárólag. Ezek legtöbbször élményelbeszélések, még akkor is, ha az elbeszélő asszony esetleg egy bizalmas asszonytársától hallotta s így mondta tovább. Az igazi női sorsot ezek példázzák.

Ezek az elbeszélések az *Asszonyok könyvében* jelentek meg. Ezeket két különböző ciklusban közlöm. Mindkettő a házassági konfliktusok nyomán tárja fel az asszonyi kiszolgáltatottságot. Az egyik ciklus címe: *Nem talál a szó*, a másiké: *Nem talál a szerelem*.

Bár akad az elbeszélések között egy, mely az asszony bűnét s az abból keletkező konfliktusokat beszéli el, ez a *Részeseg asszony*, a többi elbeszélés más-más oldalról a kicsapongó, valamint a durva, verekedős férjekről nyújt képet; a gyöngédségre, szerelemre vágyó asszony durva visszatartásáról. És még sorolhatnám. Ezeket az elbeszéléseket idős asszonyok mesélték, tehát visszaemlékezések a múltból, a század elejéről. Ám van olyan öregasszony, aki már a lázadás hangján mondja el: „Ma már nem túrnék én sem”, s összehasonlítva a jelen helyzettel, nem mitizálja a „hagyományos” múltat, amelyben – mint már említettem – ez volt a törvény: „Az asszony verve jó!”

Visszont nem lehet megrendülés nélkül olvasni az *Anyám végakarata* című elbeszélést, melynek példamutató asszonya kilenc gyermeket nevelt fel, ám utolsó perceiben ez volt a végakarata: „Lelkem, gyermekem, ha én meg találnék halni hamarább, mint apátok, aztán őt rám ne tegyétek. Ne tegyétek rám, hogy ott is nyomja a szívemet és a lelkemet. Mert nekem annyit nyomta ötvennégy esztendeig, hogy megelégettem... Mellém ne tegyétek...”

Az *Elvitte a tüdőbetegség* hösnőjéről megtudjuk, hogy férje erején felüli dolgot követelt tőle: a villával adogassa fel a szénát a szekérré, s ha már nem bírja az egyre magasodó rakásra feldobni, az ura így fenyegeti meg: „Ejnye, azt az erre-arra! Hányjad, mert ha lemegyek, megmutatom a villa nyelivel, hogy kell hányni, a szerelmes úristenit!”

Hasonló nyomasztó és megrendítő emlékek bontakoznak ki a paraszti önéletrajzi vallomásokból is. Kocsis Rózsi *Megszépült szegénység* című elbeszélésében leírja, hogyan panaszkodik fonás közben egyik asszony a másiknak, aki beteg létére nem mehetett kórházba: „Kell tőrjek, mit csi-

náljak? – magyarázkodik. – Aztán amíg élek, kínlódom, majd ha megdöglök, megnyugszom.” „Kibír az ember többet, mint egy állat, csak ne eresztené el magát” – jelenti ki egy másik asszony, sorsába beletörődvé.

Rózsi keresztanyja pedig azzal dicsekszik, hogy ő még gyermekágyasként sem pihent, mert az a durva embere azt tartotta: „Aki beteg, az döngöljék meg!” Majd megdöbbenünk Kocsis Rózsi kommentárján: „Így beszél keresztanyám, s én büszke vagyok reá. Tizenegy gyermek mellett sem hagyta el magát...”

Szólnék itt még néhány szót arról: hogyan élték meg a nők ezt a kiszolgáltatottságot. Mindezt valójában csak akkor értettem meg igazán, mikor Havadon több munkatársammal együtt tíz évet töltöttem el egy falumonográfia kapcsán. De hadd idézzek a *Világgá futó szavak* fülszövegéből: „Amikor lejegyeztem a magnetofonnal rögzített szövegeket, megdöbbenve vettem észre, hogy azokban mennyi a »mellébeszélés«, az oda nem tartozó szöveg. Nos, ezekből készültek el a *Világgá futó szavak* megrendítő vallomásai. Ezek idevágó tanulságaiból hadd említsek meg néhányat! Akkor értettem meg, hogy az *Asszonyok* könyvének szomorú, drámai hangvételű elbeszélései nem ismerik a humort, a derűt, a fényes, szívet melengető örömet; a kiszolgáltatottság, a megalázottság üttötte sebek nyomát viselik.”

Ekkor két külön ciklusba soroltam ezeket a vallomásokat: *Asszonyok emlékeznek*, valamint *Férfiak emlékeznek* címen, melyekből az derül ki, hogy a férfiaki emlékei derűsek, sőt happyendben végződő emlékek; az asszonyokéi szomorú, visszafogott emlékezések.

Akkor tettem fel magamnak a kérdést: honnan hát ez a visszafogottság? Az öröm teljes hiánya? A képtelenség arra, hogy az élet eseményeiből kiválasszák és asszimilálják azokat, amelyek a kellemeset, az örömet asszociálják. Vajon ez a visszafogottság és nehézkesség az évezredek társadalmi kiszolgáltatottságból ered? Abból, amit még a bibliai szavak is legitimizálnak: „Az asszonynak pedig mondá Isten: Felette megsokasítom viselősséged fájdalmait, fájdalommal szülsz magzatokat, és epekedel a férjed után, ő pedig uralkodik rajtad...” (1Mózes 3,16)

Végül is kénytelen voltam válaszolni a magamnak sorsuk által felvetett kérdésekre. Ezek a nehézkes és szomorú asszonyok *erősek* voltak. Mert ők érezték igazán felelősséget családjuk: férjük, gyermekeik iránt. Világmegtartó erő gazdái voltak...

Szemléletváltás

Alábbi – szintén jelzésértékű példáim – azt próbálják érzékeltetni, hogy ezek a kérdések mind finomításra szorulnak. Eddig a kérdés hagyományos vetületéről beszéltünk, viszont nem szóltunk arról, hogy az elmúlt századok, évtizedek során egész sor tényező: a város közelsége, a faluból való kiáramlás stb. befolyásolhatja azt aényt hogy a falvak nem egyformák. Másként-másként őrizték meg a hagyományos szemléletet, illetve integráltak újabb, más, esetleg városról befogadott szemléletet.

Másfelől a falun belül is meg kell különböztetnünk a rétegződést: más a felfogása bizonyos kérdésekben a férfiaknak és más a nőknek. De különbözik a szemlélete az öregeknek is a fiatalokétól.

De lássuk immár a kérdéseket közelebről is!

a) Tehát beszéljünk differenciáltan, árnyaltan az egyes falvakról, falumodellekről, ahogy én szoktam nevezni, és ezt több tanulmányomban adatokkal is próbáltam igazolni. Talán e téren is beszédes téma lehet az, amit a *Világgá futó szavakban* így fogalmaztam meg: „A szerelmi viszony házasság előtti megkezdését az egyes közösségek különbözőképpen ítélik meg. Kalotaszegen például szokásban volt az esküvő előtti együttélés. Ez esetben a leány akkor állotta ki a próbát, ha másállapotba került” (ti. hogy nem volt meddő).

A Maros megyei Szentgericén az ötvenes években divatba jött, hogy a leány megkezdheti a szerelmi életet a nagy szeretőjével. „Ha a leány vonakodott, a legény azt hihette, hogy más legénnyel is volt dolga, s nem akarta, hogy kiderüljön...”

De hozhatok olyan példát is, ugyancsak saját gyűjtésemből, hogy a lányt vagy azért, mert szegény volt és nem kívánt esküvőt, vagy azért, mert már állapotos lett, a hozzátartozók beleegyezésével levitték a fiúhoz és ott szűk családi körben „felkontyolták”. Később mentek el a paphoz, aki nem a templomban ugyan, de az egyházi irodában két presbiter jelenlétében, diszkrét célzások mellett, megeskette. S a következő héten már joguk volt ahhoz, hogy mint új házaspár a templomba menjenek.

De a széki gyakorlat is nagyon elterjedtté vált az utóbbi időben: mivel nagyszámú szegénység lakott a faluban, s a lakodalom költséges multság volt, a lelkész nem harcolhatott az így kialakult hagyomány ellen. A botránkozás csupán akkor állt elő, ha a menyasszony már „megesett”, sőt már a terhesség nyilvánvaló volt, mégis mirtusszal, fátyollal kívánt megesküdni.

A nemzedéki szemlélet a nőkkel kapcsolatos előítéletek terén ugyanakkor még mindig érvényes, habár nem olyan súlyos, mint régen. Jól bizonyítják ezt azok a vallomások, beszélgetések, melyekkel a *Világgá futó szavak* bőséggel szolgál.

A *Megkommentálják az embert* című alfejezetben a havadi fiatalok arról panaszkodnak, hogy az öregek mindenbe beleszólnak, állandóan pletykálják, bírálgatják őket. Például, ha találkoznak a fiúkkal, együtt sétálnak, együtt mennek mulatságba. Régen még a táncot is körbeülték az öregek, hogy a lányok, csakis a lányok magaviselete fölött örködjének. Nos, ma már nem tudnak beleszólni, hiszen szabadok, saját keresetük van.

Ugyanakkor a mai öregek még mindig – ha másként nem, legalább szóban – kifejezik rosszallásukat, megdöbbenésüket a megváltozott erkölcsökkel kapcsolatosan. S újból hangsúlyozzuk ki: ez főleg a lányokra vonatkozik.

Nézzünk hát néhány ilyen vallomást:

Egy havadi öreg ember elmondja, hogy régen egy fiú csak munka után találkozhatott egyedül a lánnyal, ha mondjuk véletlenül közel volt a parcellájuk s együtt jöhettek haza. De „fajtalanságról” szó sem lehetett – mondja szigorúan. Fajtalanság volt – miként kiderült – a szexualitás bármely formája, még a csókolózás is!

Régi öregasszonyok pedig úgy beszélnek a folytonos ügyeletről, amelyről a szülői ház gondoskodott, mint valami szükséges és természetes dologról. „Még nappal is – mondja a havadi Bodoni Ilona –, ha délután elmentem a fiúval, kísérőnek eljött a fiútestvérem. Máskülönbem nem voltam elengedve.” Voltak ugyan közös játékok, de ezek nyári napokon voltak; ott egymásra ügyeltek a fiatalok. No meg a pletyka, „a közösség éber őre” – teszem én utána Tárkány Szűcs nyomán. De felrója az idősebb nemzedék azt az újabban bevett szokást, hogy a lány is felkeresheti a fiút, ha teszem azt, együtt mennek el valamilyen programra. Mondjuk egy vasárnap délután. És nem utolsósorban azt is felróják, hogy találkozhattak a megengedett és „hagyományos” vizitanapokon kívül is, természetesen szülői felügyelet nélkül. „Manapság bátrabbak a fiúhoz – szegzi le egy adatközlőm. – Nem kéne, hogy kimutassák, hogy tetszik nekik a legény.”

Az alábbi panaszt is a havadi fiatal lányok egyikétől jegyeztem meg.

A táncosok körül ott ülő felnőttek nyíltan kritizálják ezt vagy azt a párt: amiért a fiú túl szorosan öleli magához. „Ennek a fenekét fogta meg, nem a vállát!” „Fiam, engedd el a másik melltartóját!” – szólnak oda a fiúhoz. Aztán hétköznap „megkommentálják” a fiatalokat. Elsősorban a

lányokat. Mert hogyha ő „jó magaviseletű, a fiú sem próbálkozik tisztelenséggel...”

Hisz miként a bölcs mondás is tartja s egyben megmagyarázza azt, hogy azt a bizonyos paráznaságot miért kenik mindig a nőre: „Hol tó nincs, béka sincs!” Vagy más szóval: „A nő ügyeljen magára!”

Több fiatal lány panaszkodik a miatt a hagyományos etika miatt, mely őket, legalábbis úgy érzik, hogy őket sújtja. Egy havadi lány egy ilyen panasz után megjegyzi: „Ez a helyzet, ezért vagyunk el a faluból. Ha kimentem a faluból, engem nem ismer senki, és felszabadultabb lehetek. Talán ezért is van a sok kellemetlenség, hogy ilyen szigorított törvények alatt vagyunk!”

Íme, milyen bokros és szövödményes kérdés is az a bizonyos női sors! Éppen ezért írásom jelzésértékű problémái mindössze a kérdésfeltevés szerepét töltik be.

Szakirodalom

- BAHTYIN, Mihail
1976 *A karneváli világszemlélet. Világosság* 899. sz. 555.
- CSEPELI György
é.n. *A szociálpszichológia vázlata.* Bp.
- GAZDA Klára
1981 *Gyermekvilág Esztelneken. Néprajzi monográfia.* Buk.
- IMREH István
1979 *Erdélyi hétköznapiak. 1750–1850.* Buk.
- MEAD, Margaret
1970 *Férfi és nő. A két nem viszonya a változó világban.*
- NAGY Olga
1977 *Paraszt dekameron. Válogatás széki tréfákból és elbeszélésekből.* Bp.
1983 *Újabb paraszt dekameron. Szerelem és házasság. Magatartásformák.* Bp.
1989 *A törvény szorításában. Paraszti értékrend és magatartásforma.* Bp.
1991 *Világgá futó szavak. Havadi beszélgetések.* Bp.
- H. SASS Judit
1976 *Életmód és család. Az emberi viszonyok alakulása a családban.* Bp.
- TÁRKÁNY Szűcs Ernő
1981 *Magyar jogi népszokások.* Bp.